

Rerum Naturalium Fragmenta No. 72

<i>Szemere Zoltán: A szalagos keresztcsőrű (Loxia leucoptera) Magyarországon</i>	3
<i>Szemere Zoltán: A nagy pirók (Pinicola enucleator L.) Magyarországon</i>	6
<i>Szemere Zoltán: A karmazsin pirók (Carpodacus erythrinus Pall.) nálunk</i>	7
<i>Szemere Zoltán: A rózsás pirók (Carpodacus roseus Pall.)</i>	9
<i>Szemere Zoltán: Az északi süvöltő (Pyrrhula pyrrhula L.) Magyarországon</i>	11
<i>Szemere Zoltán: A süvöltő (Pyrrhula pyrrhula europaea Vieill.) Magyarországon</i>	13
<i>Szemere Zoltán: A csicsörke (Serinus canaria serinus L.) Magyarországon</i>	17

Budapest
1929

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Debrői-u. 15

A szalagos keresztcsőrű (*Loxia leucoptera*)

Magyarországon

Szemere Zoltán

A szalagos keresztcsőrű Csonka-Magyarországon nem fordul elő. A régi Magyarországon is csak nagyobb szabású, egyéb keresztcsőrű beözönlések alkalmával szokott mutatkozni, mivel ritka téli vendég.

Első ízben 1826-ban jelentkezett, majd Petényi szerint 1842-ben a Zólyom megyei Óhegy és Úrvölgy vidékén, ezután hosszú 40 esztendő szünet után csak 1883-ban jelentkezett újra Ungvár vidékén, igaz, hogy csak kisebb számban.

1889 őszén azonban már szeptembertől kezdve nagy tömegek jelentek meg Felső-Magyarországon, egyrészt Ungvár környékén Medreczky István szerint, másrészt Árva megyében Kocyán szerint.

Erdélyben is megjelentek, és pedig Fogaras vidékén, ahol Czynk Ede őrizte meg megjelenésének adatait az utókor számára. Szerinte Nagysíken már 1889. július közepén látták őket, de a legtöbb szeptember-november hónapokban mutatkozott Fogaras, Háromszék és Csík vármegyékben.

Az 1889. évi tömeges invázió után már csak 1909-ben, a kis keresztcsőrűek tömeges inváziója idején mutatkozott újra, de csak igen csekély számban október havában a Zólyom megyei Kisgaram és az Árva megyei Zuberecen.

A fehér-szalagos keresztcsőrűvel együtt nagy ritkán a piros-szalagos is megjelenik. Ezt azonban, mint a kis keresztcsőrűhöz tartozót, ott tárgyaljuk.

A keresztcsőrűek vadászata és fogása igen könnyű dolog. A hozzánk érkező új jövevények egész közelre eresztik magukhoz a puskást, sőt gyakran még akkor sem repülnek el a fáról, mikor egyik-másik társukat már lelőtték. Ha az elsőt sikerült megfogni, akkor a fogás még a vadászatnál is könnyebb.

Tübingiában magas póznákra tobozos lucfenyőágakat kötöznek, mint csalogatókat s az egészet körülrakják lépvesszőkkel. Az így felszerelt póznát erdei tisztásokon állítják föl még napfelkelte előtt s a bokor alá a póznára fölakasztják a csalimadaras kalitkát.

A közelben elrepülő keresztcsőrűek, mind legalábbis közelednek a pózna felé, hogy megnézzék, merre van hívogató társuk. Persze, sokan rászállnak a bokorra, de egyúttal a lépes vesszőre is, ahol aztán rendesen rajtavesztenek.

Nyugodt lélekkel állíthatjuk, hogy az a haszon, melyet nekünk a keresztcsőrű hajt, kiegyenlíti kártételét. Nem is szólva arról a gyönyörűségről, amit minden állatkedvelőnek szereznek, vagy arról, hogy a téli erdőnek milyen remek díszét képezik, már azáltal is határozottan hasznosak, hogy bő termést hozott esztendőkből a fenyősudarak vékonyabb ágait letöréssel fenyegető tobozokat leszedik s az ágakat túl-terhűktől megszabadítva, azokat sokszor megmentik.

Újabban Németországban megint károsaknak akarták őket minősíteni, legalábbis erdészeti szempontból, de ebben az eset-

ben elsősorban egyes tartományok hitványabb fenyveseire gondoltak, semmiesetre se a német középhegységek üde, pompás erdőségeire. Megjelenésük idején itt oly terített asztal várja őket, hogy alig akadna erdész, aki sajnálná vagy számon kérné tőlük az elfogyasztott fenyőmagot.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.234)

A nagy pirók (*Pinicola enucleator* L.) Magyarországon

Szemere Zoltán

A nagy pirók a magas északon lévő hazájából ritkán ereszkedik alá a mérsékelt övekbe, így Magyarországon is rendkívül ritka téli vendég, amelyből kimutathatólag csak két példány került kézre és pedig 1837-ben a Szepes megyei Magurában két nőstény, amint azt Petényi megírta 1850-ben. E két példány máig is megvan a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Azóta újabb előfordulást jelentene az állítólag Poprádon elejtett példány, ez azonban semmiféle gyűjteményben sem található, így ezt az előfordulást nem tarthatjuk teljesen megbízhatónak. Ugyanezt kell mondanunk egy állítólag 1879-ből Árva megyéből származó példányra, amelyet a Magyar Kárpát Egyesület Árva megyéből kapott minden további jelzés nélkül.

Árva megyében Kocyán Antal kiváló magyar megfigyelő működött, aki sokfelé cserélgetett madarakat s így legnagyobb ritkaságokkal látta el a hazai iskolai és egyéb gyűjteményeket, de főleg lelőhely nélküli madarakkal, amelyeket aztán, mint-hogy Kocyán Árva megyében lakott, hazai példányoknak minősítettek.

Kocyán azonban minden ritkább hazai példányról hírt adott az akkori madártani folyóiratokban, de a nagy pirók előfordulását sehol sem publikálta s ezért annak Árva megyei előfordulását valószínűnek sem tarthatjuk. Egyáltalában nem valószínű, hogy a nagy pirók Magyarországon akár a közeljövőben, akár későbbben is sűrűbben meg fog jelenni. (*Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.234*)

A karmazsin pirók (*Carpodacus erythrinus* Pall.)

nálunk

Szemere Zoltán

A karmazsin pirók hazánk legritkább madarai közé tartozik. Tulajdonképpen téli vendég volna s ennek dacára két vagy három ízben fészkelte is nálunk, Petényi klasszikus értekezése „A pirókokról” stb., amely az Új Magyar Múzeum I. kötetében jelent meg, úgy az első jelentkezésről, mint az első fészkelésről is pontosan hírt ad, amely teljes hitelt érdemel, mert nemcsak az elejtett madarak, de a fészkelő madarak tojásai is a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe jutottak.

Az első karmazsin pirókokat 1846 május 26-án észlelték a Gömör megyei Tiszolcon. Két öreg hímek ezekből máig is megtalálunk a Nemzeti Múzeumban. Ugyanitt később költöttek is, s a Petényi által gyűjtött vagy adományozott tojások Frivaldszky J. *Aves Hungariae* című 1891-ben megjelent műve szerint akkoriban még ott voltak a Nemzeti Múzeum tojásgyűjteményében.

A következő évben, 1847-ben a Szepes megyei Ujlesznán fészkeltek Petényi szerint. Tojások ugyan innen nem kerültek a Nemzeti Múzeumba, de egy június 16-án lőtt fiatal hím kitömlő máig is megvan a Nemzeti Múzeumban. Frivaldszky Imre szerint Sáros megyében is költött; de közelebbi adatokat nem említ, se a madarakat, se a tojásait a Nemzeti Múzeumba nem adta, így ezt az adatot figyelembe nem vehetjük.

Az 1846. és 1847. évi megjelenés után újra csak az 1870-es években mutatkozott Árva megyében. Rowland W. árvavárallyai uradalmi erdésznek 1878-ban megjelent közleménye szerint három év alatt két példányt észleltek. Kocyán Antal 1880-ban Árva megyében lőtt példányt adott a Nemzeti Múzeum gyűjteményének.

Ezekon kívül gróf Lázár K. szerint előfordult Gyergyótölgyesen és Cserni szerint 1868-ban Gyulafehérvár környékén. Ezeket az adatokat ma már ellenőrizni nem tudjuk.

Hosszú szünet után, amikor már azt lehetett volna hinni, hogy a karmazsin pirók, akár a nagy pirók véglegesen eltűnt Magyarország madárvilágából, váratlanul két helyen is megjelentek. 1924 március 9-én Horn J. látott 5 darabból álló társaságot Bábolnán, tehát a Dunántúlon, ahol mindaddig nem fordultak elő. 1925. okt. 11-én pedig Mauks Vilmos hallotta az énekét a Szepes megyei Leibicen.

Csonka-Magyarországon egyetlen előfordulását a dunántúli bábolnai megfigyelés bizonyítaná, sajnos, nincs bizonyító példányunk az előfordulásról.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.237-238)

A rózsás pirók (*Carpodacus roseus* Pall.)

Szemere Zoltán

Leírását Brehm nem közli, így dr. Madarász munkája alapján adjuk.

„A vén hím fölül rózsaszínű, hátán sötétbarna hosszávokkal, deréktájon legélénkebb, sávozás nélkül; alul tiszta fehér, hasa közepét és farkfedőit kivéve, szintén rózsaszínű, sötétbarna hosszávokkal; szárnya és farka sötétbarna, rózsaszínű árnyalattal bevont szegéllyel; a másodrendű evezőknek megfelelő fedőtollai és a középfedők végei hasonló színűek s a szárnyon két keskeny szalagot alkotnak; a felső káva barna, az alsó világosabb; lába vöröses szürke, szeme barna.

Hossza kb. 15, szárnya 8.7, farka 7, csőre 1.1, csüdje 1.9 cm. A vén tojó egészben világosbarna, gyengéd rózsás árnyalattal és sötétbarna hosszávokkal; deréktáján élénkebb rózsaszínű, egyebekben hasonlít a hímre. Földrajzi elterjedése: Kelet-Szibéria, Kína és Japán.”

Harrert szerint előfordul a Jenyiszej-folyótól, mint nyugati határtól kezdve Szahalin-szigetig s télen át levonul Mongóliába, Koreába, Kína középső és Japán északi részébe. Oroszországban eddig nem fordult elő s úgy az Ausztriában, mint a Helgolandon állítólag előfordult példány a karmazsin pirók-fajhoz tartozik.

Az elmondottak alapján kiderül, hogy a rózsás pirók a magyar faunának talán legnevezetesebb tagja, mert Európában egyedül csak itt fordult elő és pedig 1850. december 4-én Budapesten, az

Isten-hegyen egy tojó egyéb pirókok társaságában, mely Petényi révén a Magyar Nemzeti Múzeumba került s máig is annak egyik legértékesebb darabja.

Petényi erről a rendkívül érdekes leletről két értekezésben számolt be az akkori tudományos világnak; az egyik a Magyar Tud. Akad. Értesítőjében jelent meg „A pirókról általában, különösen egy a budai Isten-hegyen fogott rózsás pirókról”, a másik pedig az Új Magyar Múzeum 1850. évi I. kötetében „A pirókról, különösen egy eddig leíratlan jérce rózsapirókról”.

Azért közöljük ezt ily részletesen, mert ezek az értekezések a magyar madártan rendkívül értékes adalékait örökítik meg a jövő kutatás számára.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.238-239)

Az északi süvöltő (Pyrrhula pyrrhula L.)

Magyarországon

Szemere Zoltán

Az északi süvöltő Magyarországon rendes téli vendég, amely hol kisebb, hol nagyobb mennyiségben, de minden télen megjelenik. Legnagyobb számban természetesen az északi hazájához legközelebb eső Felső-Magyarország területén található, de éppen úgy előfordul Erdélyben, a Dunántúlon, az Alföldön és Horvátországban, sőt ellátogat a Horvát-Magyar Tengerpartra is. Fiume és Zengg vidékén is megfigyelték.

Átlagban október elején mutatkoznak az elsők, majd novemberig mindig több érkezik. Ezek aztán mint téli vendégek kóborolnak szerte az országban és márciusban kezdenek visszaszállingózni. Március végén már java részük elvonult, kivételesen még áprilisban is akadnak egyes példányok.

Gazdasági jelentőségét tekintve egyáltalában nem közömbös ez a gyönyörűen színezett madár s ezért bármily ékes is, és bármennyire szeretnők lehetőleg megvédeni, mégis figyelmeztetni kell a gyümölcstermelőket, hogy a gyümölcsösben való megjelenése korántsem kívánatos.

Hogy itt mennyire káros lehet, annak bizonyítékaul idézem dr. Lovassy Sándor kiváló ornitológusunk egyik megfigyelését. „Az 1923-24-iki havas és szigorú tél az észak-európai madarakat nagyobb számmal kényszerítette Közép-Európába s így Keszthelyen is az északi süvöltő meg a csonttollú madár is tömegesen telelt. A süvöltő a városok és falvak belső, gyümöl-

csös kertjeiben különösen február második felében mutatkozott bőven és a korábban virágzó gyümölcsfák, különösen a kajszi-barackfák már ekkor duzzadó virágrügyeivel élt. Pusztításuk nyomát ekkor a fák alatti hóréteg jelezte, amely feketedésig tele volt szórva a lecsípdelt virágrügyek külső, keményebb pikkely-leveleivel.

Barackfáim termését megvédendő, kénytelen voltam madárfegyveremmel védekezni, mert hessegetésre még közvetlen közelből sem reagáltak, sőt hólabdával való dobálásra sem mentek el. Az eredmény az volt, hogy szép baracktermésem lett, holott szomszédaim barackfái, ahonnét nem üldözték el a csinos, hívatlan vendégeket, egy szemet sem termettek.”

Ez a meggyőző példa világosan mutatja, hogy gyümölcsös kertekben résen kell lenni, ha ezek a feltűnő szép színű vendégek jelentkeznek és el kell riasztani őket, ha lehet, esetleg a puskához is folyamodni, ha másként nem megy.

A magyar madárvédelmi törvény kifejezetten nem védi az északi süvöltőt, hanem összefogja a következő fajjal, így a védelem reá is vonatkozik azzal a korlátozással, hogy a hasznos madarak is irthatók ott, ahol a helyi viszonyok következtében érzékeny károkat okoznak.

(Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.240)

A süvöltő (Pyrrhula pyrrhula europaea Vieill.)

Magyarországon

Szemere Zoltán

A süvöltő (süvötyő, süvöltyű, gimpli, vörösbegy, gyöp) Magyarországon mindenütt előfordul, ha nem is túlságosan gyakori madár. Főleg télen láthatjuk, mert miként északi rokona, télen át ő se marad meg hazájában, a magas hegyvidék fenyveseiben, hanem leszorul az alacsonyabb területekre s csak tavasszal keresi föl fészkelő tanyáit.

A Kárpátok vonulatában mindenütt fészkel, Pozsonytól kezdve egészen a Retyezátig van kimutatva, azonkívül Pest megyében is fészkeltek egyszer. A Dunántúl hegységeiben fészkelése nincs kimutatva sem a Bakonyban, sem a Mecsekben, sem a Csonka-Magyarország egyik legmagasabb hegycsúcsáról, a Kőszeg mellett lévő Írott-kőről.

Mint fészkelő madár, Horvátországból sincs kimutatva. A hegységekben jó magasra megy föl, így a Tátrában 1200, a Negoj csúcson és a Retyezáton 1500 méterig észlelték. Liptótelepségen kb. 1000 méter magasságban találta fészket Ertl G.

Télen át leereszkedik az alacsonyabb vidékre, így az Alföldre is és lemegy egészen a tengerig.

Gazdasági jelentősége nagy vonásokban ugyanaz, mint északi rokonáé. Résen kell lenni, ha megjelenik a gyümölcsösökben, mert érzékeny kárt okozhat a termő rügyek elpusztításával.

A magyar madárvédelmi törvény védelem alá helyezi, úgy-hogy ott, ahol szemmel láthatóan kárt nem okoz, föltétlenül kímélni kell, s lehetőleg ártalmatlan eszközökkel kell megakadályozni abban, hogy kárt tehessen.

A süvöltőt gyakran tartják fogságban, mert megvan az a tehetsége, hogy könnyen tanítható nóták elfütyülésére. Hegyvidékeken a fiatalokat még kirepülésük előtt kiszedik a fészekből, hogy minél korábban megkezdhessék tanítgatásukat, mert az eredmény annál biztosabb.

Régebben a türingiai erdőben minden évben több száz fiatal süvöltőt felneveltek. Ezeket aztán külön erre berendezett madárkereskedők hozták piacra Berlinben, Varsóban, Pétervárott, Amszterdamban, Londonban, Bécsben, sőt még Amerikában is.

Az oktatást már a fogság első napján megkezdik s ennél az a legfontosabb, hogy az oktató a kiválasztott dalt, nótát lehetőleg tisztán és mindig egyformán fütyülje. Kintornával is megpróbálták a tanítást, de ennek nem sok eredménye volt.

Még a fuvola sem versenyezhetik a jól, szépen fütyülő emberrel. Némely süvöltő könnyen megtanul két-három nótát is, míg mások mindig kontárok maradnak. Viszont egyesek egész életükön át sem felejtik el a megtanult dallamot, míg a legtöbb a következő vedléskor minden elfelejt. A tojók is úgy, ahogy megtanulnak egy-egy nótát, de a hangokat megközelítőleg se fütyülik olyan tisztán és határozottan, mint a hímek.

A hímek között valóságos művészek akadnak. Eltekintve ettől az utánzási képességétől, még abban is különbözik többi pinty-

rokonaitól, hogy igen könnyen megszelídíthető. Ápolójához oly odaadóan és oly végtelenül ragaszkodik, hogy a szó szoros értelmében a legbensőbb barátság fűzi hozzá. Valósággal ujjongva örül, ha ápolója mellette van s elszomorodik, ha elmegy tőle; sőt az is megtörtént már, hogy a gazdája által okozott túl nagy öröm vagy bánat következtében el is pusztult.

Arra nagyon könnyű rászoktatni, hogy kalitkájából szabadon ki- s be járjon; a fogságban szaporodik is, egyszóval, egész sereg jó tulajdonsága van. Ha a fogságban sokáig tartósan etetjük olajos magvakkal, különösen kendermaggal, akkor gyakran megfeketednek.

(Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.241)

A csicsörke (*Serinus canaria serinus* L.)

Magyarországon

Szemere Zoltán

A csicsörke (girlicpinty, kerti csicsörke) Magyarországon túlnyomórészt vonuló. Egyesek azonban télire is visszamaradnak és Magyarország délibb területei részben már az északabbra honos egyedek téli szállásai.

Legfőbb vonulási ideje tavasszal március vége, április eleje, ősszel október. Mint átvonuló, Erdélyt kivéve, csaknem mindenütt gyakori, így az Alföldön is, ahol nem fészkel.

A csicsörkének, mint fészkelő madárnak hazánkban való elterjedése nagyon sajátos. Leggyakoribb Nyugat- és Észak-Magyarországon, hiányzik az Alföldről, de fészkel a tőle keletre fekvő Bánságban, a Maros és Duna közötti hegyvidéken és végül Erdély két elszigetelt pontján. Az utóbbi területen azonban csak néhány évtized óta bizonyult fészkelőnek, míg ott régebben mint átvonuló is nagyon ritka volt.

Mint a csicsörke elterjedési viszonyainak tárgyalásánál láttuk, ez a faj állandóan terjeszkedik s ezért hazai elterjedési viszonyait is abból a szempontból kell tárgyalni – hol volt őslakó, hol jelent meg újabban. Ezért vessünk egy pillantást a csicsörke hazai megismerésének történetére.

A csicsörke első magyar múzeumi példánya a budapesti Nemzeti Múzeumban van. Ezt Jány Pál konzervátor gyűjtötte, bizonyára jóval 1834 előtt. Ezzel egyidejűnek tekinthető a múzeum

ama két pestmegyei példánya is, amely a Földvály-féle gyűjteménnyel került oda. Fészkelésének első dokumentumai a Rokosz I. által Zólyom megyében, valószínűleg az 1840-es években gyűjtött tojások.

Történeti szempontból érdekes, hogy a magyarországi csicsörkéről szóló első behatóbb megemlékezés Naumanntól, a kiváló ornitológustól ered. Szerinte a csicsörke 1837-ben „nem ritka”, amely megjegyzés a mai állapotoknak is megfelel.

Madarunk hazánkban való elterjedésének első vázlatát a magyar madártan mesterének, Petényi J. Salamonnak köszönhetjük.

„Honol egész Dél-Európában s így Magyarország dombos, partos, erdős vidékein is. Váctól fölfelé, Nógrád, Hont, Zólyom, úgyszintén Sopron, Vas, Zala megyék partos helységeinek gyümölcsös kertjeiben, nemkülönben Szatmár s a bánsági oláhság roppant szilvásaiban, hol mindenütt nyaralva költenek is, bőségben leltem. Télre innen melegebb tartományokba költöznek.”

Az elterjedésnek ez a képe nagyjában a maival is egyezik; a legfőbb fészkelőterületek akkor is, mint mai nap, Nyugat- és Észak-Magyarországon voltak.

Az újabb források, amelyek Petényi után csak 30 éves hézaggal következnek, kiegészítik ugyan ezt a képet, de lényeges, a bevándorlásra vonatkozó pótlások csak Erdélyből adódtak.

Ez tisztán látszik akkor, ha összehasonlítjuk azt az elterjedési képet, melyet Chernel 50 évvel később adott: Hazánkban leg-

nagyobb mennyiségben Vas, Pozsony és Sopron megyékben találtam. Alföldi vidékeinken nem fordul elő s Erdélyben is ritka.

Erdélyben, ahová a csicsörke kimutathatóan csak a történelmi időben vándorolt be, 80 éven belül 12 helyen volt megállapítható – ezek közül kettőn, mint fészkelő –, jelentékenyebb bevándorlásról tehát nem lehet szó.

Az Erdélytől nyugatra és délnyugatra eső vidéken, főleg az úgynevezett Bánságban szintén gyér madár a csicsörke. Észlelték Herkulesfürdőn már az 1860-as években, majd Orsován, Oravicabányán, Temesvároton és valószínűleg fészkelte Máriaradnán.

A csicsörkének eddig vázolt elterjedési viszonyai alapján megállapítható, hogy a csicsörke Nyugat- és Észak-Magyarországon már az 1800-as évek elején gyakori fészkelő volt. Bevándorlásának ideje ismeretlen. Bizonyos azonban, hogy onnan azóta csak kis mértékben terjeszkedett.

Az akkor még lakatlan területek közül, mint fészkelő máig sem hatolt be a központi fekvésű Alföldre. Erdélybe ugyan fokoatosan egyre nagyobb számban nyomult be, legalábbis két helyen biztosan költött, de úgy látszik, nem képes a megszállt területen tartósan megmaradni. Állandó és összefüggő előnyomulásról vagy bevándorlásról nem lehet szó.

Gazdasági jelentőségére nézve csak egy vélemény lehet: feltétlenül hasznos. A magyar madárvédelmi törvény védelemben részesíti, de minden madárkedvelőnél ő maga hízelgi be magát

a legjobban „szriszriszriszri”-hangjával, kedves, bizalmas megjelenésével és viselkedésével.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.245-247)